

QO'SHMA GAPLAR USLUBIYATI

Shoymardonova Fotima

*Surxondaryo viloyati. Termiz shahri.
Termiz davlat universiteti akademik litseyi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Qo'shma gaplar uslubiyati haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Qo'shma Gaplar Uslubiyati: Mantiqiy Izchillik va Nutqiy Joziba, Ergashgan qo'shma gaplar uslubiyati*

Qo'shma gaplar uslubiyati o'zbek tili sintaksisining eng boy va murakkab sohalaridan biridir. Qo'shma gaplar fikrni mantiqan izchil, batafsil va bog'langan holda ifodalashga xizmat qiladi. Ularning uslubiyati deganda, qo'shma gap turlarining (bog'langan, ergashgan, bog'lovchisiz) turli nutq uslublarida qo'llanilishi va ifoda tarzidagi o'ziga xosliklari tushuniladi.

Quyida qo'shma gaplarning uslubiy imkoniyatlari va turlari bo'yicha tahlili taqdim etiladi.

Qo'shma Gaplar Uslubiyati: Mantiqiy Izchillik va Nutqiy Joziba

Kirish

Ikki yoki undan ortiq sodda gapning ma'no va grammatik jihatdan birikishidan hosil bo'lgan gap qo'shma gap deyiladi. Sodda gaplar bilan solishtirganda, qo'shma gaplar murakkab voqea-hodisalar o'rtasidagi sabab, natija, zidlik, payt va shart kabi munosabatlarni aniqroq yoritib beradi.

1. Bog'langan qo'shma gaplar uslubiyati

Bog'langan qo'shma gaplar tarkibidagi sodda gaplar teng huquqli bo'lib, bir-biri bilan bog'lovchilar yordamida birikadi.

- Zidlov bog'lovchili gaplar: Nutqqa keskinlik, qarama-qarshilik ruhini olib kiradi. Badiiy uslubda qahramonlar xarakteridagi ziddiyatlarni ko'rsatishda qo'llanadi. Misol: Yomg'ir tindi, lekin havo hamon nam.

- Biriktiruv bog'lovchili gaplar: Voqealarning ketma-ketligi yoki bir paytda yuz berishini ifodalaydi. Ilmiy va rasmiy uslubda faktlarni tizimli bayon qilish uchun xizmat qiladi.

- Ayriv bog'lovchili gaplar: Tanlash imkoniyatini yoki voqealarning almashinib turishini bildiradi.

2. Ergashgan qo'shma gaplar uslubiyati

Ergashgan qo'shma gaplar bitta bosh va unga tobe bo'lgan ergash gapdan tashkil topadi. Bu turdagi gaplar fikrning eng nozik jihatlarini ochishda juda qulay:

- Sabab va natija ergash gaplar: Ilmiy uslubning asosi hisoblanadi. Biror hodisaning kelib chiqish sababini mantiqiy asoslashda qo'llanadi.

- Shart ergash gaplar: Badiiy va so'zlashuv uslubida ko'p ishlatiladi, fikrga taxminiy yoki qat'iy ohang bag'ishlaydi.

- Uslubiy sinonimiya: Ergashgan qo'shma gaplarni ko'pincha ravishdosh yoki sifatdosh oborotli sodda gaplar bilan almashtirish mumkin.

- o Qo'shma gap: "U keldiki, hamma xursand bo'ldi."

- o Sodda gap: "Uning kelishidan hamma xursand bo'ldi." (Sodda gap ixchamlikni, qo'shma gap esa emotsionallikni ta'minlaydi).

3. Bog'lovchisiz qo'shma gaplar uslubiyati

Bu turdagi gaplarda sodda gaplar faqat ohang (intonatsiya) orqali bog'lanadi.

- Ixchamlik va tezkorlik: Bog'lovchisiz qo'shma gaplar nutqni og'irlashtirmaydi, voqealar shiddatini oshiradi. Badiiy asar dialoglarida va so'zlashuv nutqida yetakchi o'rin tutadi.

- Ma'no ko'p qirraliligi: Bitta bog'lovchisiz gap kontekstga qarab sabab, payt yoki zidlik ma'nolarini berishi mumkin. Misol: "Kun isidi — muzlar eridi." (Ham payt, ham sabab ma'nosi bor).

4. Nutq uslublarida qo'shma gaplarning o'rni

4.1. Badiiy uslubda

Badiiy nutqda qo'shma gaplar qahramon ruhiyatini chizish, peyzaj tasvirini yaratish va voqealar zanjirini ifodalash uchun xizmat qiladi. Yozuvchining individual uslubi qo'shma gaplarni qanday qurishiga qarab belgilanadi (masalan, Abdulla Qodiriyning murakkab, ammo ravon ergashgan qo'shma gaplari).

4.2. Ilmiy uslubda

Ilmiy nutqda qo'shma gaplar argumentatsiya (isbotlash) qurolidir. Hodisalar orasidagi bog'liqlikni ko'rsatish uchun sabab, maqsad, natija ergash gapli qo'shma gaplar va "chunki", "shuning uchun", "binobarin" kabi so'zlar ishtirokidagi bog'langan gaplar ko'p qo'llanadi.

4.3. Rasmiy-idoraviy uslubda

Qonunlar, qarorlar va buyruqlarda qo'shma gaplar juda uzun va murakkab tuzilishga ega bo'ladi. Bu har bir bandning aniq va tushunarsiz joy qolmasligini ta'minlash uchun zarur. Ayniqsa, shart va aniqlovchi ergash gaplar bu uslubning ajralmas qismidir.

5. Qo'shma gaplar uslubiyatidagi xatolar

- Ortiqchalik: Gapda keraksiz bog'lovchilarning ishlatilishi nutqni g'alizlashtiradi.
- Mantiqiy uzilish: Bosh gap va ergash gap o'rtasidagi bog'liqlikning noto'g'ri qurilishi fikrning noaniqligiga olib keladi.

- Bir xillik (Monotonlik): Nutqda faqat bir xil turdagi qo'shma gaplarning takrorlanishi (masalan, hamma gapni "va" bilan bog'lash) nutqni zerikarli qiladi.

Xulosa

Qo'shma gaplar uslubiyati tilimizning naqadar boy ekanligidan dalolat beradi. Har bir uslubda qo'shma gaplarning o'z o'rni bor: so'zlashuvda — ixchamlik, ilmiyda — aniqlik, badiiyda — tasviriylik. Qo'shma gap turlaridan o'rinli foydalanish so'zlovchining madaniyatli va mantiqiy fikrlash darajasini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudov N., Nurmonov A. — "O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Sintaksis". Toshkent.
2. G'ulomov A., Asqarova M. — "Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sintaksis". Toshkent, "O'qituvchi".
3. Shomaqsudov A. va boshqalar — "O'zbek tili stilistikasi". Toshkent.
4. Abdurahmonov G'. — "Qo'shma gap sintaksisi asoslari". Toshkent, "Fan".
5. Tursunov U., Muxtorov J. — "Hozirgi o'zbek adabiy tili". Toshkent.
6. Sayfullayeva R. va boshqalar — "Hozirgi o'zbek tili" (Darslik). Toshkent.
7. Jamolxonov H. — "Hozirgi o'zbek adabiy tili". Toshkent.
8. Hojiyev A. — "Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati".
9. Qo'ng'urov R. — "O'zbek tili stilistikasidan ocherklar".
10. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (Qo'shma gap maqolasi).